Aleksandr Soljenițîn

Prelegere ținută la înmânarea Premiului Nobel

Prelegere ținută la înmânarea Premiului Nobel pentru Literatură 1970[1]

1

Precum acel sălbatic nedumerit care a ridicat – un obiect ciudat adus de ocean? – ceva dezgropat de nisipuri? – sau un obiect misterios căzut din cer? – având o formă complicată acesta mai întâi straluceşte uşor iar apoi cu o lumină intensă. Aşa cum îl întoarce pe o parte şi pe alta, îl răsuceşte, încercând să decopere la ce să-l folosească, încercând să-i găsească vreo întrebuințare lumească pe care să o înțeleagă, neimaginându-şi vreodată funcția lui superioară.

La fel şi noi, ținând Arta în mâini, ne considerăm cu încredere ai fi stăpâni; o îndrumăm cu îndrăzneală, o reînnoim, o reformăm şi o manifestăm; o vindem pentru bani, o folosim pentru a-i mulțumi pe cei aflați la putere; apelăm la ea la un moment dat pentru divertisment – ajungând până la muzica pop

[1] Livrată doar Academiei Elvțiene şi nu ținută de fapt ca o prelegere.

și cluburi de noapte, iar în alt moment – apucând cea mai apropiată armă, dop de plută sau bâtă – pentru nevoile trecătoare ale politicii și scopuri sociale obtuze. Dar arta nu se lasă pângărită de eforturile noastre, nici nu se îndepărtează de la adevarata sa natură, dar cu fiecare prilej și cu fiecare utilizare ea ne oferă o parte din lumina sa ascunsă.

Dar vom înțelege vreodată în întregime acea lumină? Cine va îndrăzni să spună că a DEFINIT Arta, ca i-a enumerat toate fațetele? Probabil a fost odată ca niciodată cineva care a înțeles și ne-a spus, dar nu am putut rămâne mulțumiți cu atât pentru mult timp; am ascultat-o, am neglijat-o și am aruncat-o în lume iar apoi, grăbindu-ne ca întotdeauna să schimbam chiar și ce-i mai bun – doar pentru ceva nou! Iar când ni se spune din nou vechiul adevăr, nici măcar nu ne vom aminti că l-am avut vreodată.

Un artist se vede pe el drept creator a unei lumi spirituale independente; el ia asupra sa sarcina de a crea acestă lume, de a o popula și de a-și lua responsabilitatea atotcuprinzătoare asupra ei; dar acesta cedează sub ea, pentru că un geniu muritor nu e capabil de a suporta o asemenea povară. Așa cum omul în general, declarându-se centrul existenței, nu a reușit în crearea unui sistem spiritual echilibrat. Iar dacă îl copleșește necazul dă vina pe dezarmonia eternă a lumii, pe complexitatea contemporană a sufletului destrămat, sau pe prostia publicului.

Alt artist, recunoscând o putere superioară, muncește cu bucurie ca un ucenic modest sub Raiul Lui Dumnezeu; apoi răspunderea sa pentru tot ceea ce este scris sau desenat, pentru sufletele care îi observă munca, este în orice caz mai exigentă ca niciodată. Dar, în schimb, nu el este cel care a creat această lume, nu e cel care o dirijează, nu există nici un dubiu în legătură cu

întemeierea ei; artistul trebuie să fie pur și simplu mai vigilent decât alții asupra armoniei lumii, asupra frumuseții și urâțeniei contribuției umane asupra acesteia, și să comunice acest lucru imediat seamănului său. Iar în necaz, chiar și în străfundurile existenței – în sărăcie, în închisoare, în boală – simțul său de armonie statornică nu îl abandonează niciodată.

Dar toată iraționalitatea artei, spirele sale orbitoare, descoperirile sale imprevizibile, influența sa cutremurătoare asupra ființelor umane – sunt prea încărcate cu magie pentru a fi epuizate de viziunea acestui artist asupra lumii, de concepția sa artistică sau de munca degetelor sale nevrednice.

Arheologii încă nu au descoperit stadii ale existenței umane atât de îndepărtate încât ele să nu fi avut artă. Încă din răsăriturile timpurii ale umanității am primit-o din Mâini pentru care eram prea simpli pentru a le desluși. Eram prea simpli pentru a întreba: CU CE SCOP ni s-a dat acest dar? Ce trebuie să facem cu el?

Se înșelaseră, și se vor înșela mereu, cei care profețesc că arta se va dezintegra, că va dura mai mult decât formele sale și va muri. Noi suntem cei care vor muri – arta va rămâne. Vom înțelege oare chiar și în ziua distrugerii noastre, toate fațetele și posibilitățile sale?

Nu toate își iau asupra lor un nume. Unele lucruri duc dincolo de cuvinte. Arta înflăcărează până și un suflet rece și întunecat spre o experiență spirituală superioară. Prin artă suntem uneori vizitați – în mod neclar și scurt – de revelații ce nu pot fi produse de gândirea rațională.

Precum acea oglindă micuță din basme: uită-te în ea și vei vedea – nu pe tine – ci pentru o clipă, Inaccesibilul, unde nici un om nu poate merge, nu poate zbura. Doar sufletul oferă un oftat ...

2

Într-o zi Dostoievski a lansat enigmatica remarcă: „Frumusețea va salva lumea”. Ce fel de afirmație e asta? De mult timp am considerat-o ca fiind simple cuvinte. Cum poate fi posibil așa ceva? Când a salvat vreodată frumusețea pe cineva de vreo ceva de-a lungul istoriei însetate de sânge? A înnobilat, a înălțat, da – dar pe cine a salvat?

Există totuși o anumită particularitate a esenței frumuseții, o particularitate a statutului artei:

și anume, gradul de convingere al unei lucrări de artă adevarate este complet irefutabil și obligă

până și o fire ostilă să cedeze. Se poate alcătui un discurs politic ce la exterior pare fluent și elegant, un articol ambițios, un program social sau un sistem filosofic pe baza unei greșeli și a unei minciuni. Ceea ce este ascuns, denaturat, nu va deveni imediat evident.

Apoi un discurs contradictoriu, un articol, o programă, o filozofie construită diferit raliază în opoziție - și toate la fel de elegant și fluent și funcționeaza din nou. De aceea astfel de lucruri sunt

și nu sunt de încredere.

Este de prisos a reitera ceea ce nu ajunge la suflet.

Dar o lucrare de artă își poartă în ea propria sa verificare: concepții care sunt inventate sau forțate nu rezistă la a fi portretizate în imagini, toate se prăbușesc, par bolnăvicioase și palide, nu conving pe nimeni. Dar acele opere de artă care au scos la iveală adevarul și ni l-au prezentat ca pe o forță vie – ne cuprind, ne constrâng, iar nimeni niciodată, nici măcar în vremurile ce vor urma, nu va veni să le combată.

Deci probabil acea treime antică a Adevărului, Bunătății și Frumuseții nu e doar o formulă goală și învechită așa cum am crezut în zilele tinereții noastre încrezătoare și materialiste? Dacă vârfurile acestor trei copaci converg, așa cum au susținut învățații, dar tulpinile prea zgomotoase și nemijlocite ale Adevărului și Bunătății sunt zdrobite, tăiate, nelăsate să treacă – atunci poate trunchiurile fantastice, imprevizibile și neașteptate ale Frumuseții vor trece și se vor avânta SPRE EXACT ACELAȘI LOC, iar făcând astfel va satisface rolul a toate trei?

În acest caz remarca lui Dostoevki, „Frumusețea va salva lumea” nu a fost o propoziție neatentă ci o profeție? Până la urma LUI i-a fost dat să vadă multe, un om extraordinar de luminat.

Iar în acest caz arta, literatura vor putea ajuta întradevăr astăzi lumea?

Este micul discernământ pe care am reușit să-l dobândesc dea lungul anilor în această privință și pe care voi încerca să îl aștern astăzi aici, în fața dumneavoastră.

3

Pentru a urca pe acest podium de pe care se citește discursul Nobel, un podium oferit de departe oricărui scriitor și doar o dată în viață, am urcat nu doar trei sau patru trepte paliative, ci sute și chiar mii de trepte de nezdruncinat, abrupte, înghețate, ducând afară din întuneric și frig unde mi-a fost dat să supraviețuiesc, în timp ce alții – probabil mai înzestrați și mai puternici decât mine – au pierit. Dintre ei am întâlnit doar câțiva pe Arhipelagul GULAG eu însumi, sfărâmat în multitudinea sa fragmentară de insule; iar sub piatra de moară de incertitudine și neîncredere nu am vorbit cu toți, de unii doar am auzit, de alții totuși doar am presupus. Cei care au căzut în acel abis purtând deja un renume literar măcar sunt cunoscuți, dar câți nu au fost recunoscuți niciodată, nu au fost pomeniți în public nici măcar o dată? Iar realmente nimeni nu a reușit să se întoarcă. O întreagă literatură națională a rămas aruncată acolo în uitare nu doar fără mormânt ci fără lenjerie măcar, goală, cu un număr etichetat pe degetul ei de la picior. Literatura rusă nu a încetat nici o clipă, dar din afară arată ca un tărâm pustiu! Unde putea să fi crescut o pădure liniștită, rămâneau, după toate defrișările, doi sau trei copaci trecuți cu vederea.

Iar cum mă aflu astăzi aici, însoțit de spiritele celor căzuți, cu capul aplecat îi las pe alții, care au fost cândva demni, să treacă în fața mea spre acest loc, stând aici, cum pot eu să ghicesc și să exprim ce ar fi dorit EI să spună?

Această obligație ne apasă de mult, iar noi am înțeles-o. Citându-l pe Vladimir Soloviev:

Până și în lanțuri noi înșine trebuie să încheiem
Acel cerc pe care zeii l-au trasat pentru noi.

Adesea, în neliniștile dureroase ale lagărului, într-o coloană de prizonieri, când șiruri de felinare străpungeau întunecimea gerului de seară, izvorau în noi cuvintele pe care am vrea să le strigăm lumii, dacă întreaga lume ar putea auzi pe vreunul dintre noi. Părea atât de clar atunci: ce va spune ambasadorul nostru izbavitor și cum ar răspunde lumea imediat cu al ei comentariu.

Orizontul nostru cuprindea destul de limpede atât lucruri fizice și mișcări spirituale, și nu vedea nici un dezechilibru în lumea unită. Aceste idei nu au venit din cărți, nici nu au fost importate de dragul coerenței. S-au format în conversații cu oameni acum decedați, în celule și prin incendii forestiere, au fost testați împotriva ACELEI vieți, au ieșit din ACEA existență.

Cand presiunea exterioară a scăzut în sfârșit puțin, orizontul meu și al nostru s-a extins iar treptat, deși printr-o mică fisură, am văzut și am cunoscut „întreaga lume”. Iar spre uimirea noastră lumea întreagă nu era deloc așa cum ne așteptasem, cum sperasem; adică o lume trăind nu „din aia”, o lume ce ducea „nu acolo”, o lume care ar putea exclama la văzul unei mlaștini tulbure, „ce baltuță minunată!”, la obezi din beton, „ce colier splendid!”; în schimb o lume unde unii varsă lacrimi neconsolate iar alții dansează la o comedie muzicală.

Cum s-a putut întâmpla așa ceva? De ce se mărește prăpastia? Am fost nepăsători? A fost lumea nepăsătoare? Sau o fi din cauza diferențelor de limbă? De ce nu-și pot oamenii auzi glasul fiecăruia? Cuvintele încetează a mai rosti și fug precum apa – fără gust, culoare, miros. Fără urmă.

Cum am ajuns a înțelege asta, așa s-a schimbat dea lungul anilor și din nou s-a schimbat structura, conținutul și tonul posibilului meu discurs. Discursul pe care îl țin astăzi.

Are puține lucruri în comun cu planul său inițial, conceput în serile geroase din lagăr.

4

De dinainte de istorie omul a fost făcut în așa fel încât viziunea sa asupra lumii, atâta timp cât nu a fost întipărită prin hipnoza, motivațiile și scara sa de valori, acțiunile și intențiile sale să fie determinate de experiența sa de viață personală și de grup. Cum spune proverbul rusesc, „Nu-l crede pe fratele tău, crede în ochiul tău strâmb." Iar aceasta este cea mai solidă bază pentru o înțelegere a lumii înconjurătoare și a conduitei umane din interiorul ei. Iar în timpul epocilor lungi când lumea noastră sta întinsă în mister și sălbăticie, înainte să fi devenit invadată treptat de mijloace de comunicare, înainte să fi fost transformată într-o singură masă ce pulsează convulsiv – oamenii, bazându-se pe experiență, conduceau fară probleme în spațiile lor limitate, în comunitățile lor, în societățile lor, iar în final asupra teritoriilor lor naționale. În acel timp era posibil ca indivizii umani să perceapă și să accepte o scară generală de valori, să distingă între ce e considerat normal, incredibil, crud și ce se afla dincolo de limitele răutății; ce este onestitatea, înșelăciunea. Iar deși popoarele răsfirate duceau vieți extrem de diferite iar valorile lor sociale erau adesea în mod surprinzător în dezacord, așa cum sistemele lor de greutați și măsurători nu erau în acord, totuși aceste discrepanțe surprindeau doar călătorii ocazionali, erau relatate în jurnale sub numele de minuni și nu purtau nici un pericol umanității care încă nu se unificase.

Dar acum, de-a lungul ultimelor câteva decenii, în mod imperceptibil, dintr-o dată, omenirea a devenit una singură – în mod promițător și în mod periculos – astfel încât comoțiile și

inflamațiile uneia dintre părțile sale sunt aproape instantaneu transmise celorlalte, uneori neavând nici un fel de imunitate necesară. Umanitatea a devenit una singură, dar nu una statornică așa cum obișnuiau să fie comunitățile sau chiar națiunile; nu una unită prin ani de experiență reciprocă, nici prin posedarea unui singur ochi, cu afecțiune numit strâmb, încă nici printr-o limba nativă și comună, ci, depășind toate barierele, prin transmisiune și tipăritură internațională. O avalanșă de evenimente se coboară asupra noastră – într-un minut, jumatate de lume aude furorile lor. Dar rigla de un iard cu care se măsoară acele evenimente și se evaluează în concordanță cu legile părților nefamiliare ale lumii – aceasta nu e și nu poate fi transmisă prin unde sonore și coloane de ziar. Pentru că acele măsurători au fost maturizate și asimilate de-a lungul a prea multor ani de condiții prea specifice în țări și societăți individuale; nu pot fi schimbate în aer. În diferitele părți ale lumii oamenii își aplică propriile valori obținute din greu asupra evenimentelor și judecă cu încăpățânare, încredere, doar după propria lor scară de valori și niciodată după a oricărui altcuiva.

Iar dacă nu sunt multe astfel de scări de valori diferite în lume, sunt măcar câteva; una pentru a evalua evenimente apropiate, alta pentru evenimente îndepărtate; societăţi care îmbătrânesc posedă o scară, societăţile tinere alta; oamenii nefericiţi una, oamenii de succes alta. Scările de valori divergente ţipă în discordanţă, ne orbesc şi zăpăcesc iar pentru a nu durea ne ferim de toate celelalte valori, ca şi cum ar fi nebunie, ca şi cum ar fi o iluzie şi judecăm întrega lume cu încredere după propriile noastre valori de acasă. De aceea luam drept mai mare, mai dureros şi mai puţin suportabil nu dezastrul care este de fapt mai mare, mai dureros şi mai puţin suportabil, ci cel care este mai aproape de noi. Tot ceea ce este mai îndepărtat, ce nu ameninţă

chiar astăzi să ne invadeze pragul – cu toate gemetele, plânsetele înăbușite, viețile sale distruse, chiar dacă implică milioane de victime – asta consideram per total a fi perfect suportabil și de mărimi tolerabile.

Într-o parte a lumii, nu cu mult timp în urmă, sub persecuţii nu inferioare celor ale romanilor antici, sute de mii de creştini tăcuți și-au dat viețile pentru credința lor în Dumnezeu. În cealaltă emisferă un anume nebun, (și fără îndoială nu e singur), se grăbește de-a lungul oceanului pentru a ne MÂNTUI de religie – cu o împunsătura de oțel în marele preot! El a calculat pentru fiecare dintre noi după propria sa scară de valori!

Ceea ce de la distanță, după o anumită scară de valori, arată ca libertate înfloritoare și demnă de invidiat, de aproape și după alte valori, e simțită ca fiind o constrângerere enervantă ce strigă pentru a fi răsturnate autobuze. Ceea ce într-o parte a lumii poate reprezenta un vis de prosperitate incredibilă, în alta are efectul exasperant de exploatare salbatică care cere imediat grevă. Sunt diferite scări de valori pentru catastrofe naturale: un potop râvnind două sute de mii de vieţi pare mai puţin semnificativ decât accidentul nostru local. Sunt diferite scări de valori pentru insultele personale: uneori chiar și un zâmbet ironic sau un gest alungător e umilitor, în timp ce pentru alţii bătăi crude sunt iertate ca pe o glumă nefericită. Sunt diferite scări de valori pentru pedeapsă și răutate: după una, o lună de arest, exilare în țară sau celule de izolare unde ești hrănit cu pâine și lapte, distruge imaginația și umple coloanele de ziar cu furie. În timp ce după alta, sentințe de închisoare de douazeci și cinci de ani, celule de izolare unde pereţii sunt acoperiţi de gheață și deținuții sunt despuiați de lenjerie, azile de nebuni pentru cei normali și nenumarați oameni de neînțeles care pentru nu știu ce motiv anume vor continua să fugă, împușcați la

granițe – toate acestea sunt obișnuite și acceptate. În timp ce în mod special mintea este liniștită în legatură cu partea exotica a lumii despre care nu știm practic nimic, de unde nu primim nici măcar vești despre evenimente, doar lucruri neînsemnate, bănuiri învechite a câțiva corespondenți.

Totuși nu putem imputa viziunea umană pentru această dualitate, pentru această lipsă de înțelegere uluitoare a durerii îndepărtate a altui om, omul e pur și simplu făcut astfel. Dar pentru întreaga umanitate, comprimată într-o singură masă, asemenea incomprehensiune reciprocă prezintă riscul distrugerii iminente și violente. O lume, o umanitate nu poate exista în fața a șase, patru sau chiar două scări de valori: vom fi sfâșiați de către această nepotrivire a cadenței, această nepotrivire a vibrațiilor.

Un om cu două inimi nu este făcut pentru această lume, nici nu vom putea trăi unul lângă altul pe un singur Pamânt.

5

Dar cine și cum va coordona aceste scări de valori? Cine va crea pentru umanitate un sistem de interpretare valid pentru faptele bune și rele, pentru cele insuportabile și cele suportabile așa cum sunt ele diferențiate în ziua de azi? Cine va clarifica pentru umanitate ceea ce este cu adevărat grav și intolerabil și ceea ce doar irită pe plan local? Cine va îndruma furia spre ceea ce este mai îngrozitor și nu spre ceea ce este mai aproape? Cine va reuși în transmiterea unei astfel de înțelegeri dincolo de limitele

propriei sale experienţe umane? Cine ar putea reuşi în a lăsa ca amprenta asupra unei creaturi umane bigote şi încăpăţânate, durerea şi bucuria îndepartată a celorlalţi, o înţelegere a proporţiilor şi decepţiilor pe care nu le-a trăit niciodată el însuşi? Propagandă, constrângere, dovadă ştiinţifică – toate sunt inutile. Dar din fericire există cale pe aceasta lume! Acea cale este arta. Acea cale este literatura.

Ele pot înfaptui un miracol: pot depăşi însuşirea dăunătoare a omului de a învăţa doar din experienţa personala astfel încât experienţa altor oameni să treacă pe lângă el în zadar. De la om la om, în timp ce îşi termină scurtul răstimp pe Pământ, arta transferă întreaga greutate a unei experienţe de viaţă neobişnuite, cu toate poverile, nuanţele, energia sa vitală; ea recreează în carne şi oase o experienţă necunoscută şi ne permite să o păstrăm ca fiind a noastră.

Iar mai mult decât atât, mult mai mult; atât ţări cât şi continente întregi repetă greşelile unul altuia în intervale de timp ce pot atinge secole. Apoi ai crede că totul ar fi atât de evident! Dar nu; ceea ce unele naţiuni au trăit deja, au considerat şi au respins, e dintr-o dată descoperit de alţii ca fiind ultima noutate. Iar aici singurul înlocuitor pentru o experienţă prin care noi înşine nu am trecut niciodată este din nou arta, literatura. Ele posedă un talent minunat: dincolo de diferenţele de limbaj, obiceiuri, structură socială, pot transmite experienţa de viaţă a unei întregi naţiuni asupra alteia. Unei naţiuni fără experienţă îi pot transmite un necaz naţional sever ce a durat mai multe decenii, cruţând în cel mai bun caz o naţiune întreagă de o traiectorie inutilă, eronată sau chiar dezastruoasă astfel scurtând şerpuirile istoriei umane.

Această însuşire mareaţă şi nobilă a artei este cea pe care o evoc eu astăzi cu necesitate la adresa dumneavoastră de pe podiumul Nobel.

Iar literatura transmite experienţa comprimată incontestabilă şi în alta direcţie foarte importantă; mai exact de la o generaţie la alta. Astfel devine memoria vie a naţiunii. Astfel păstrează şi aprinde în ea însăşi flacăra istoriei sale epuizate, într-o formă care este în siguranţă împotriva denaturarii şi a calomniei. În acest fel literatura, împreună cu limba, protejează sufletul naţiunii.

(Nu demult era la modă să vorbeşti despre nivelarea naţiunilor, despre dispariţia a diferite rase într-un creuzet de civilizaţie contemporană. Nu sunt de acord cu aceasta părere, dar discutarea ei este o chestiune diferită. Aici este bine să spunem pur şi simplu că dispariţia naţiunilor ne-ar fi sărăcit la fel de mult ca şi când toţi oamenii ar fi devenit la fel, cu o singură personalitate şi un singur chip. Naţiunile sunt bogăţia umanităţii, personalităţile sale colective; cea mai mică dintre ele poartă culorile sale speciale şi deţine în interiorul ei o faţetă specială de intenţie divină.)

Dar vai şi amar de acea naţiune a cărei literatură este perturbată de intervenţia puterii. Pentru că aceea nu este doar o încălcare a „libertăţii de tipărire”, este oprirea inimii naţiunii, o ciopârţire în bucăţele a memoriei acesteia. Naţiunea încetează a mai fi conştientă de ea însăşi, este privată de unitatea sa spirituală şi în ciuda unei limbi presupus comune, compatrioţii încetează dintr-o dată a se mai înţelege unul cu altul. Generaţii tăcute îmbătrânesc şi mor fără să fi vorbit vreodată despre condiţia lor, fie între ei fie cu urmaşii lor. Când scriitori precum Achmatova şi Zamjatin – îngropaţi de vii de-a lungul vieţii lor –

sunt condamnaţi să creeze în linişte până ce mor, ne auzind niciodată ecoul cuvintelor scrise de ei, atunci aceasta nu este doar tragedia lor personală, ci o durere pentru întreaga naţiune, un pericol pentru întreaga naţiune.

Mai mult decât atât, în unele cazuri – când drept rezultat al unei astfel de tăceri întreaga istorie înceteaza a mai fi înţeleasă în totalitatea ei – este un pericol pentru întreaga umanitate.

6

În vremuri și în țări diferite au luat naștere dezbateri aprinse, furioase și splendide în ceea ce privește faptul că arta și artistul ar trebui să fie liberi să trăiască pe cont propriu, sau că ar trebui să fie mereu conștienți de datoriile lor față de societate și să o slujească fie și într-un mod lipsit de prejudecăți. Pentru mine nu este nici o problemă, dar mă voi abține de la a aduce din nou suita de argumente. Una dintre cele mai splendide cuvântări pe acest subiect a fost de fapt discursul Nobel al lui Albert Camus și voi fi de acord cu bucurie cu concluziile sale. Într-adevăr literatura rusă a manifestat de câteva decenii o inclinaţie spre a nu deveni prea prierdută în contemplaţia de sine, să nu fluture prea frivol. Nu îmi este rușine să continui această tradiție cât pot eu de bine. Literatura rusă este obişnuită de ceva timp cu noțiunile că un scriitor poate face multe în societatea sa și că este de datoria sa a face astfel.

Să nu încălcăm DREPTUL artistului de a exprima în mod exclusiv propriile sale experienţe şi introspecţii, neglijând tot ce se întâmpla în lumea mai îndepărtată. Să nu-i PRETINDEM artistului, ci – să-i impunem, să-l rugăm, îndemnăm și ispitim –

asta am putea avea voie să facem. Până la urmă, își dezvoltă doar parțial acest talent el însuși; cea mai mare parte din el este suflat asupra sa la naștere ca un produs finit, iar darul talentului impune responsabilitate asupra voinței sale. Să presupunem că artistul nu DATOREAZĂ nimic nimănui: totuși este dureros să vezi cum, retrăgându-se în lumile pe care și le-a făcut singur sau în spațiile capriciilor sale POATE ceda lumea reală pe mâinile oamenilor ce sunt fie mercantili, fie fără valoare, fie nebuni.

Secolul nostru Douazeci s-a dovedit a fi mai crud decât secolele precedente iar primii cincizeci de ani nu i-au șters toate ororile. Lumea noastră este ruptă în bucăți de către aceleași sentimente neandertaliene de lăcomie, invidie, lipsă de control, ostilitate reciprocă care au luat din mers pseudonime respectabile cum ar fi lupta de clasă, conflict rasial, luptă a maselor, dispute de sindicat. Refuzul primitiv de a accepta un compromis a fost transformat într-un principiu teoretic și este considerat virtutea corectitudinii. Acesta pretinde milioane de sacrificii în războaie civile fără întrerupere, impune în sufletele noastre că nu exista așa ceva precum conceptele imuabile și universale de bunătate și justiție, că toate sunt schimbătoare și inconstante. Deci prin urmare apare regula – fă întotdeauna ce este mai avantajos pentru partea ta. Oricare grup cu experiență vede mai degrabă o oportunitate convenabilă de a RUPE O BUCATĂ, chiar dacă o fi nemeritată, chiar dacă o fi inutilă, atunci o rupe atunci și acolo indiferent dacă întreaga societate se prăbușește. Văzută din afară, abundența de agitații ale societății occidentale se apropie de acel punct dincolo de care sistemul devine metastabil și trebuie să cedeze. Violența, din ce în ce mai puțin jenată de limitele impuse de secole de legalitate, pășește victorioasă și fără rușine de-a lungul întregii lumi, nepăsătoare că infertilitatea ei a fost demonstrată și dovedită de multe ori de-a lungul istoriei. În plus, nu este simpla putere crudă cea care

triumfă peste hotare ci exultanta sa justificare. Lumea este inundată de convingerea neruşinată că puterea poate face orice, justiţia nimic. DEMONII lui Dostoevski – aparent o fantezie provincială de coşmar a secolului trecut – se târasc prin faţa ochilor noştri de-a curmezişul întregii lumi, infestând ţări unde nu puteau fi nici macar închipuiţi; iar prin jafurile, răpirile, exploziile şi incendiile ultimilor ani ei îşi anunţă determinarea de a zgudui şi distruge civilizaţia! Şi s-ar putea foarte bine să reuşeasca. Tinerii, la o vârstă în care încă nu au nici o experienţă în afară de cea sexuală, când încă nu au trecut prin ani de suferinţă personală şi înţelegere personală, repetă jubilant gafele noastre ruseşti depravate ale Secolului Nouăsprezece sub impresia că descoperă ceva nou. Ei aclamă ultima nenorocită de degradare din partea Gărzilor Roşii Chineze ca pe un exemplu fericit. În lipsa superficială a înţelegerii esenţei străvechi a umanităţii, în încrederea naivă a inimilor fără experienţă ei ţipă: lăsaţi-ne să-i îndepartam pe ACEI opresori cruzi, lacomi, guverne, iar cei noi (noi înşine!), având puse deoparte grenade şi arme, vor fi juşti şi înţelegători. Departe de a fi aşa! . . . Dar dintre cei care au trăit mai mult şi înţeleg, cei care s-ar putea opune acestor tineri – mulţi nu îndrăznesc să se opună, chiar se dau bine pe lângă orice nu pare „conservator". Alt fenomen rusesc al Secolului Nouăsprezece pe care Dostoievski l-a numit:

SCLAVIA CAPRICIILOR PROGRESISTE.

Spiritul München-ului nu s-a retras în trecut în nici un fel; nu a fost doar o scurtă întâmplare. Chiar îndrăznesc să spun ca spiritul München-ului triumfă în Secolul Douăzeci. Sfioasa lume civilizată nu a găsit nimic cu care să se opună atacului violent al unei renaşteri neaşteptate a cruzimii făţişe, în afară de îngăduinţe şi zâmbete. Spiritul München-ului este o boală a voinţei persoanelor de succes, este starea cotidiană a celor care au cedat setei după prosperitate cu orice preţ şi bunăstării materiale

ca ţel principal al existenţei pământeşti. Astfel de oameni – şi sunt mulţi în lumea de astăzi – aleg pasivitatea şi refugiul, doar ca viaţa lor obişnuită să se mai poată tîrâi puţin, pentru a nu călca astăzi peste pragul greutăţii – iar mâine, veţi vedea, toate vor fi bine. (Dar nu va fi niciodata bine! Preţul laşităţii va fi doar răutate; vom culege curaj şi victorie doar când vom îndrăzni să facem sacrificii.)

Mai mult decât atât, suntem ameninţaţi de distrugere prin faptul că lumii comprimate şi încordate fizic nu i se permite a se amesteca din punct de vedere spiritual; particulele de cunoaştere şi înţelegere nu au voie să treacă dintr-o parte în cealaltă. Acest lucru prezintă un pericol de nestăpânit: REPRIMAREA DE INFORMAŢII dintre regiunile planetei. Ştiinţa modernă ştie că o reprimare de informaţii duce la entropie şi distrugere totală. Reprimarea de informaţii face iluzorii semnăturile şi acordurile internaţionale; într-o zonă izolată nu te costă nimic a reinterpreta orice acord, şi mai simplu – a-l uita, ca şi cum nu ar fi existat de fapt. (Orwell a înţeles acest lucru în cel mai înalt grad.) O zonă izolată este, cum să spun, populată nu de locuitori ai Pamântului ci de un corp expediţionar de pe Marte; cetăţenii nu ştiu nimic versat despre restul Pamântului şi sunt pregătiţi a merge şi a-l călca în picioare în convingerea sfântă că au venit ca „eliberatori”.

În urmă cu un sfert de secol, în marile speranţe ale omenirii, a luat naştere Organizaţia Naţiunilor Unite. Dar din păcate, într-o lume imorală şi aceasta a ajuns a fi imorală. Nu este o Organizaţie a Naţiunilor Unite ci o Organizaţie a Guvernelor Unite unde toate guvernele stau pe picior de egalitate; cele care sunt alese liber, cele impuse cu forţa şi cele care au preluat puterea cu arme. Bazându-se pe părtinirea mercantilă a majorităţii, ONU apără cu grijă libertatea unor naţiuni şi

neglijează libertatea altora. Ca rezultat al unui vot obedient aceasta a refuzat a întreprinde investigarea recursurilor personale – vaietele, ţipetele şi implorările a simpli OAMENI DE RÂND – o pradă nu destul de mare pentru o organizaţie atât de măreaţă. ONU nu a depus nici un efort de a face Declaraţia Drepturilor Omului, cel mai bun document al său în douazeci şi cinci de ani, într-o condiţie OBLIGATORIE pusă în faţa calităţii de membru a guvernelor. Astfel a trădat acei oameni umili înspre voința guvernelor pe care nu ei le-au ales.

S-ar părea ca înfîţişarea lumii contemporane se sprijină doar în mâinile oamenilor de ştiinţă; toate demersurile tehnice ale umanităţii sunt hotărâte de ei. S-ar părea că îndrumarea lumii ar trebui să depindă întocmai de bunăvoinţa internaţională a savanţilor şi nu a politicienilor. Cu atât mai mult cu cât exemplul celor puțini arată cât de mult s-ar putea realiza de-ar fi să lucreze împreună. Dar nu; savanții nu au manifestat nici o tentativă clară de a deveni o importantă putere activă și independentă a umanității. Irosesc congrese întregi în a repudia suferințele altora; preferă a sta adăpostiți în limitele științei. Același spirit al München-ului și-a întins aripile sale debilitante asupra lor.

Care este atunci locul și rolul scriitorului în această lume scindată, dinamică și nemiloasă ce se află la limita celor zece nimiciri ale sale? Până la urmă nu avem nimic de-a face cu lansarea de rachete, nici măcar nu împingem cea mai amărâtă dintre roabe, suntem întradevar disprețuiți de către cei care respectă doar puterea materială. Nu e normal nici pentru noi a păși înapoi, a pierde credința în statornicia bunătății, în indivizibilitatea adevărului și pur și simplu să împartășim lumii observațiile noastre aspre și imparțiale: cum umanitatea a devenit coruptă fără speranță, cum au degenerat oamenii și cât

este de greu pentru puținele suflete cultivate și admirabile să trăiască în mijlocul lor?

Dar nici măcar nu am recurs la acest refugiu. Oricine a îmbrățișat o dată CUVÂNTUL nu-l va mai putea ocoli vreodată; un scriitor nu este judecătorul imparțial al compatrioților și contemporanilor săi, el este un complice la tot răul comis în ținutul său natal sau de către compatrioții săi. Dacă tancurile patriei sale au inundat cu sânge asfaltul unei capitale străine atunci petele maro s-au lovit de fața scriitorului pentru totdeauna. Iar dacă într-o noapte inevitabilă îi sufocă în somn Prietenul apropiat, atunci palmele scriitorului poartă vânătăile de la acea frânghie. Iar dacă tinerii săi concetățeni declară energic superioritatea depravării asupra muncii cinstite, dacă cedează în fața drogurilor sau capturează ostatici atunci mânia lor se amestecă cu suflul scriitorului.

Să avem noi cutezanța de a declara că nu suntem responsabili pentru scrijeliturile lumii de astăzi?

7

Totuși sunt încurajat de conștientizarea arzătoare a LITERATURII UNIVERSALE ca fiind un singur suflet enorm ce înlătură grijile și necazurile lumii noastre, deși este prezentat și perceput în mod diferit în fiecare dintre colțurile sale.

Pe lânga străvechile literaturi naționale a existat chiar și în epoci trecute concepția că literatura universală este o antologie care trece pe deasupra literaturilor naționale și că este suma totală a influențelor literare reciproce. Dar a avut loc o discontinuitate în timp: cititorii și scriitorii au cunoscut scriitori

de alte limbi doar după o discontinuitate în timp, uneori aceasta durând secole, astfel încât influențele reciproce au fost de asemenea întârziate, iar antologia de apogeuri literare naționale a fost dezvaluită doar în ochii urmașilor, nu a contemporanilor.

Dar astăzi, între scriitorii unei țări și scriitorii și cititorii alteia există o reciprocitate dacă nu instantanee atunci aproape instantanee.Văd acest lucru la mine. Acelea dintre cărțile mele care din păcate nu au fost tiparite în propria mea țară au găsit curând un public simțitor universal, în ciuda traducerilor grăbite și adesea proaste. Unii scriitori distinși din Occident cum ar fi Heinrich Böhll, au întreprins analiza lor critică. Toți aceşti ultimi ani în care munca și libertatea mea nu s-au prăbușit, când în pofida legilor gravitaționale ele au atârnat suspendate în aer parcă pe NIMIC – pe tensiunea invizibilă și mută a unui strat public solidar; apoi a fost cu caldura reconfortantă și chiar într-un mod neașteptat pentru mine că am descoperit sprijinul adițional al frăției internaționale a scriitorilor.

În ziua în care am împlinit cincizeci de ani am fost uimit să primesc felicitări din partea unor scriitori occidentali binecunoscuți. Nici o apăsare nu s-a lăsat asupra mea fără să treacă neobservată. În timpul săptămânilor primejdioase de excludere din Uniunea Scriitorilor, ZIDUL DE APARARE înaintat de către scriitorii remarcabili ai lumii m-a protejat de persecuții și mai grave; iar scriitorii și artiștii norvegieni mi-au pregătit cu ospitalitate un acoperiș deasupra capului, în cazul în care amenințarea mea de exil ar fi pusă în faptă. În sfârșit, pâna și avansarea numelui meu pentru Premiul Nobel nu a fost facută în țara în care scriu și traiesc, ci de către Francois Mauriac și colegii săi. Iar mai târziu întregi uniuni naționale de scriitori și-au exprimat susținerea față de mine.

Astfel am înțeles și simțit că literatura universală nu mai este o antologie abstractă, nici o generalizare inventată de către istoricii literari; este mai degrabă un corp precis și un spirit comun, o unitate vie și sinceră ce reflectă unitatea crescândă a umanității. Granițele de state încă se fac stacojii, înfierbântate de fire electrice și rafale de foc automat; iar diferite ministere de afaceri interne tot cred că și literatura este o „afacere internă" ce intră sub jurisdicția lor; titlurile de ziar încă prezintă: „Nici un drept de a interveni în afacerile noastre interne!" În timp ce nu mai există AFACERI INTERNE pe Pământul nostru aglomerat! Iar singura salvare a omenirii stă în fiecare find interesat de toate; în oamenii din Orient fiind în mod fundamental preocupați de ce se crede în Occident, oamenii din Occident în mod fundamental preocupați cu ce se întâmplă în Orient. Iar literatura, ca unul dintre cele mai simțitoare și entuziaste instrumente ale ființei umane, a fost printre primele să adopte, să asimileze și să capteze acest sentiment al unei uniuni în creștere a umanității. Așa că mă întorc cu încredere spre literatura universală de astăzi – spre sute de prieteni pe care nu i-am întâlnit niciodată în carne și oase și pe care nu-i voi vedea niciodată.

Prieteni! Să încercăm să ajutăm dacă avem vreo valoare! Cine a constituit de dinainte de istorie forța unificatoare și nu separatoare în țările voastre sfâșiate de partide, mișcări, caste și grupuri discordante? Acolo se află în esență poziția scriitorilor: rostitori ai limbii lor natale – forța principală ce leagă națiunea, vocea propriului pământ pe care îl ocupă oamenii săi iar în cel mai bun caz ai spiritul lui național.

Cred că literaturii universale îi stă în putere să ajute umanitatea în aceste vremuri dificile ale sale, de a se vedea drept ceea ce este cu adevărat, nerezistând la îndoctrinările oamenilor cu diferite tendințe și a partidelor. Literaturii universale îi stă în

putere să propage experiența comprimată de la o țară la alta ca noi să nu mai fim divizați și orbiți, ca diferitele scări de valori să poată fi făcute să cadă de acord, iar o națiune să învețe în mod corect și concis adevărata istorie a alteia cu asemenea putere de recunoaștere și conștientizare dureroasă ca și cum ar fi trecut și ea prin același lucru și astfel să poată fi crușată de la a repeta aceleași greșeli nemiloase. Iar probabil sub astfel de condiții vom putea noi artiștii să cultivăm în noi un câmp vizual pentru a cuprinde ÎNTREAGA LUME: în centru observând, ca oricare altă ființă umană, ceea ce se află în apropiere, de la margine vom putea începe a contura ceea ce se întâmplă în restul lumii. Vom corela și vom constata proporții mondiale.

Iar cine, dacă nu scriitorii, sunt să judece – nu doar asupra guvernelor sale eșuate, (în unele state acesta este cel mai ușor mod de ați câștiga o pâine, ocupația oricărui om care nu este leneș), ci și asupra oamenilor înșiși în umilința lor fricoasț sau slăbiciune automulțumită? Cine să pronunțe sentințe asupra grabei sprintene ale tinereții și asupra tinerilor pirați ce-și flutură cuțitele?

Ni se va spune: ce ar putea face literatura împotriva atacului nemilos al violenței deschise? Dar să nu uităm că violența nu trăiește singură și nu este capabilă de a trăi singură: este întrețesută neapărat cu falsitate. Între ele se află o legătură naturală dintre cele mai intime și profunde. Violența își găsește singurul refugiu în falsitate, falsitatea singurul sprijin în violență. Orice om care a aclamat o dată violența ca fiind METODA sa trebuie să aleagă în mod inexorabil falsitatea drept PRINCIPIU. La origine violența acționează fățiș și chiar cu mândrie. Dar abia devine puternică, stabilită cu fermitate, ca simte rarefierea aerului din jurul ei și nu poate continua să existe fără să coboare într-o ceață de minciuni, acoperindu-le cu vorbe dulci. Nu de

fiecare dată, nu e neapărat nevoie, să te strângă de gât în mod fățiș, cel mai adesea cere de la supușii săi doar un jurământ de credință falsității, doar complicitate în falsitate.

Iar simplul pas al unui simplu om curajos este acela de a nu lua parte la falsitate, de a nu susține acțiuni greșite! Lasă ASTA să intre în lume, las-o chiar să domine lumea – dar fără ajutorul meu. Dar scriitorii și artiștii pot reuși mai multe: ei pot CUCERI FALSITATEA! În lupta cu falsitatea arta a câștigat mereu și câștigă mereu! În mod fățiș, incontestabil pentru toată lumea! Falsitatea poate rezista împotriva a multe lucruri în lumea asta, dar nu împotriva artei.

Abia va fi dispersată falsitatea, că goliciunea violenței va fi dezvaluită în toata urâțenia ei – iar violența, decrepită, se va prăbuși.

De aceea prieteni, cred că suntem capabili de a ajuta lumea în momentul ei prielnic. Nu prin a ne scuza că nu posedăm arme și nu prin a ceda unei vieți frivole – ci prin a merge la război!

Proverbele despre adevăr sunt îndrăgite în rusă. Ele oferă o expresie fermă și uneori izbitoare a crudei dar nu neînsemnatei experiențe naționale:

UN SINGUR CUVÂNT DE ADEVĂR VA CÂNTĂRI MAI MULT DECÂT ÎNTREAGA LUME.

Iar aici, într-o fantezie imaginară, o breșă a principiului de conservare a masei și energiei îmi bazez atât activitatea personală cât și apelul meu către scriitorii întregii lumi.